

FUND OG FORSKNING

BIND 60

2021

DET KGL. BIBLIOTEK

FUND OG FORSKNING

Bind 60

2021

FUND OG FORSKNING

I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS

SAMLINGER

Bind 60

2021

With summaries

KØBENHAVN 2021

UDGIVET AF DET KGL. BIBLIOTEK

Om billedet på smudsomslaget:
Den store julegås ankommer med *Julemandshæren* til Københavns Rådhus i 1974
(se side 273). Fotograf: Nils Vest. Tak til fotografen for tilladelse til
at måtte bringe dette fotografi.

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek.

Om titelvignetten se side 130

© Forfatterne og Det Kgl. Bibliotek

Redaktion:
Claus Røllum-Larsen

Artikler i *Fund og Forskning* gennemgår 'double blinded peer-
review' for at kunne antages. Undtaget fra denne norm er dog
i dette nummer artiklerne under 'Fund'.

Grafisk tilrettelæggelse: Narayana Press

ISSN 0069-9896

SMÅ BØGER MED VIDTFAVNENDE FORGRENINGER – ERHVERVELSER TIL JUDAISTISK SAMLING

AF
EVA-MARIA JANSSON

I juni 2021 blev et hebraisk miniatureskrift (8 x 7 cm; 11 blade) sat til salg af et dansk auktionshus og på den efterfølgende auktion erhvervet af Det Kgl. Bibliotek. Håndskriftets indhold, tekster for religiøse ritualer, var ikke bemærkelsesværdigt, heller ikke de for så vidt smukke dekorationer på titelbladet, men det var derimod den stedsangivelse og årstal, som var angivet med hebraiske bogstaver nederst på samme: Fredericia [5]562 (1802). Med håndskriftet fulgte også et par håndskrevne sedler med blandet hebraisk og dansk tekst, navnlig lister over navne og årstal. Der var altså tale om et hebraisk håndskrift med dansk ophav og tilknytning.

Håndskriftet er skrevet for en bestemt person, som også er navngivet på titelbladet: Avraham ben Yosef Katz. Andre kilder kender ham som Abraham Joseph, somme tider med tilnavnet Cohn. Navneformerne Katz og Cohn identificerer ham som kohanit, dvs. af præsteslægt, og dermed en som kunne få brug for et personlig eksemplar af de ritualer som kohanitterne af tradition udfører som del af liturgien. Abraham var født i Fredericia i 1776 og søn af handelsmanden Joseph Hartvig og hans kone Ester Israel. Joseph Hartvig var født i Fredericia, hvortil hans farfar som en af de første jøder var indvandret fra Altona, mens Esters familie kom fra Elmshorn, også det i Holsten. Her knytter håndskriftet sig til Danmarkshistorien: Fredericia var fra slutningen af 1600-tallet, grundet særlige privilegier, tit "første stop" for mange immigranter (ikke kun jødiske) til Danmark. Nogen drog hurtigt videre, andre blev i byen i en kortere eller længere tid. Muligvis blev Hartvig også brugt som familienavn i det omgivende samfund; i hvert fald er bindet udsmykket med årstallet "1802" og initialerne "A. J. H." i guldtryk.

En anden oplysning på titelbladet er yderligere bevis for tilknytningen til Danmark og Fredericia: skrivers navn. Det er skrevet af Noa Meyer (Meir). Det gav håndskriftet en interessant kontekst. I år 2015 erhvervede biblioteket, ved Kulturværdisudvalgets mellemkomst, et andet håndskrift fra Fredericia, skrevet i netop 1802 af samme Noa Meyer (opstillingssignatur: Cod. Heb. Add. 133), også det med de kohanitiske ritualer. Her var altså endnu et håndskrift fra samme tid og sted, udfærdiget af samme skriver. Ud over disse to håndskrifter er kun ét andet håndskrift af Noa Meyers hånd kendt, også det er skrevet i 1802 og med et nærmest identisk indhold (det tilhører Det Jødiske Samfund).

Desværre ved vi ikke så meget om den flittige skriver. Noas far var født i Worms og var, foruden også at være religiøs slagter, forsanger i synagogen, så Noa var formentlig godt kendt med de liturgiske tekster. I 1801 var han 22 år gammel og boede stadig hos sine forældre, men derefter er der tilsyneladende ingen spor af ham i de tilgængelige skriftlige kilder. Men før det nåede han altså at skrive og udsmykke mindst tre håndskrifter.

Til forskel fra Cod. Heb. Add. 133, har det nu aktuelle håndskrift (Cod. Heb. Add. 134) en koloreret forside og fremstår umiddelbart som mere udarbejdet. Dets indhold er dog det samme: ritualen for kohanitternes recitation af den præstelige velsignelse, samt ritualen for indløsning af førstefødte sønner. Men det, som gør dette nye håndskrift ekstra "levende", er de tilføjelser og løse sedler, som ledsager det. På indersiden af permen ses i sirlig skrift og på et miks af hebraisk, dansk og jiddisch følgende notits: "I året [5]564 på den 5. dag i ugen, den 19. i måneden Sivan (d. 25. Juni 1807) blev mit bryllup lykkeligt holdt i Nyborg". Brudens navn kender vi fra andre kilder: hun hed Esther David (1780-1872). Hendes familie var muligvis indvandret fra Bayern, men her er oplysningerne noget usikre. Det er uklart hvorfor brylluppet blev holdt i Nyborg, når hverken brud eller gom umiddelbart ser ud til at have tilknytning til byen. Abraham var allerede i 1801 – altså før håndskriftets tilblivelse – tilsyneladende flyttet til Odense, hvor han er indskrevet som "logerende" i en kristen familie; størstedelen af brudens familie ser ud til at have tilknytning til Kalundborg og Slagelse. Måske blev Nyborg valgt fordi slægtninge fra både Sjælland, Fyn og Jylland nemt kunne rejse dertil, hvad enten på landevejene eller ad søvejen.

Ganske nøjagtig ni måneder senere er der en første indførsel på en af de to løse sedler, nemlig den som har overskriften "Mine [Børn]": "Serine (ענרעס) født 4. ugedag 2. Nisan, [5]568 30 Marts 1808." Derefter

følger syv navne fra årene 1810 til 1822: Joseph, Louise, Frederikke, Caroline, Bolette, Sophie og Ludvig, alle med angivelse af hebraiske navne og fødselsdatoen efter begge kalendere. (En senere hånd har tilføjet dødsdatoerne for to af dem.) Men på den anden perminderside i selve håndskriftet, hvor alle disse oplysninger er nedfældet på hebraisk, finder vi spor af en tragedie. Indførslen for en datter ved navn Zippor (heb. "fugl, spurv"), født i efteråret 1816, er streget ud – andre kilder afslører at hun døde allerede i 1817. Men to år senere blev navnet givet til en ny datter, med det danske navn Sophie, som næsten nåede at opleve sin 90-års fødselsdag.

Abraham og Esther kom til at bo i Odense, hvor han tilsyneladende ernærede sig som handlende. Han døde i 1833; Esther overlevede ham altså med næsten 40 år. Allerede tre år før brylluppet havde Abraham mistet sin far. Denne var flyttet til Randers i sine sidste år for at bo hos en anden af sine sønner, men han blev begravet i sin fødeby Fredericia. Hans enke kom senere til at flytte til netop Abraham og Esther og boede der indtil sin død i 1826. På bagsiden af listen med børnenes fødselsdatoer er dette dokumenteret. Her har Abraham nedfældet datoerne for sine forældres død på tysk og hebraisk, men også den hebraiske dato for sin svigerfars død samt igen tidspunkt og sted for sit eget bryllup.

Selve håndskriftet rummer endnu flere familienotitser. På et andet blad gentager Abraham tidspunkterne for sine forældres død; der er desuden endnu en løs seddel, hvor en ukendt hånd (samme, som har tilføjet oplysningerne til listen over børnene) har nedfældet dødsdatoer for familiemedlemmer i perioden 1892-1905.

At følge Abraham og Esters syv børn ud i verden kræver store dele af Danmarkskortet: flere af de fem døtre starter som syersker i den modehandel, som den ældste starter i Odense, før de forsvinder til andre byer og erhverv, f. eks. "Kgl. Klasselotterikollektrice". De to sønner får vidt forskellige skæbner: den ene bliver militærlæge og Ridder af Dannebrog; den anden er tobakshandler og har i en periode forretninger bl. a. ved Kongens Nytorv og i Alhambra på Frederiksberg. Alt i alt får Abraham og Ester 61 (!) børnebørn, og selv om ikke alle overlever spædbarnsårene, er der mange i Danmark, som kan lede deres ophav tilbage til den første ejer af håndskriftet og navnene i hans notitser.

Foto: Eva-Maria Jansson

Kilder:

Christensen, Merete Næsbye: *Det jødiske Fredericia 1675-1902 – et fristed i Danmark*, 2002

Margolinsky, Julius: *Jødiske dødsfald i Danmark 1693-1976*, 1978

Dansk-Jødisk Genealogisk Database (for mere information: <https://sdjh.dk/>)

Rigsarkivets databaser (folketællinger m.m.; <http://sa.dk>)

